

Вада-вадзіца, Божая памачніца...

Першай стыхіяй свету была вада

З далёкіх часоў першатварэння свету вада была і застаецца адной з самых магутных, загадкавых і нават таямнічых касмічных стыхій, якая можа лёгка пераўвасабляцца, ператвараючыся то ў лёд, то ў снег, то ў цёплы доўгачаканы летні дождж, а то і ў туманную казку-мрою, гаючую юраўскую расу.

Ключавымі момантамі ў фарміраванні адносінаў чалавека да вады былі два аспекты.

З аднаго боку, яе таямнічая здольнасць пластычнага пераўвасаблення (на вачах у чалавека лужына высыхала, а праз нейкі час вада вярталася, прынесена дажджом), а з другога — яна дала жыццё ўсяму навакольнаму свету: чалавеку, жывёле, птушкам, раслінам. Разам з тым вада, як і астатнія касмічныя стыхіі, утрымлівала ў сабе разбуральную энергію: веснавая паводка магла пашкодзіць жытнёвыя палеткі; бясконцы летні дождж мог пакінуць чалавека без ураджаю; нарэшце, вада магла пазбавіць дзіця або дарослага жыцця. Вось гэтае фундаментальнае процістаянне “жыццядайнасць — смяротнасць” і было той галоўнай генерыруючай ідэяй, вакол якой фарміравалася складаная сістэма поглядаў і ўяўленняў пра ваду.

Не плюй у ваду, каб Бог не пакараў

Водныя “артэрыі” зямлі — рэкі, азёры, крыніцы — у народзе параўноўвалі з крываноснымі сасудамі чалавека. Пры гэтым лічылі, што зямная і нябесная водныя стыхіі ўзаемазвязаны, а нерэгламентаваныя дзеянні чалавека (парушэнне агульнапрынятых забаронаў) разбураюць гэтую “непарушную” сувязь. Як следства, наступіць пакаранне — засуха, градабой, маланка, пярун, таму што ў гэты момант вада “гневаецца” і “карае” вінаватых. Лічылася, напрыклад, што доўгія, так званыя “гнілыя” дажджы ідуць таму, што недзе “сапсавалі ваду”: утапіўся чалавек, і, пакуль яго цела не дастаўнуць з вады, дождж не спыніцца.

Чалавек разумее, што ён не можа пра жыць без вады ні аднаго дня, таму стаўленне да яе вызначалася асаблівай пачцівасцю, прыязнасцю і нават святасцю. Перад тым, як скарыстаць ваду, трэба было выканаць шэраг адпаведных сітуацый рытуальных дзеянняў: з ёю віталіся, як з жывой істотай, шапталі пра сябе малітву або замову “Вадзіца-царыца, бегла ты з мора сы вастока, будзе табе слава да века...”, прыносілі ёй розныя падарункі.

Адначасова існаваў цэлы шэраг забаронаў у адносінах да вады. Каля яе нельга было крычаць, сварыцца і брыдкасловіць, пляваць у ваду, біць яе палкай, адліваць, напрыклад, з вядра ў калодзеж і г.д. На пачатку XX стагоддзя беларускі фалькларыст Аляксандр Сержпутоўскі пісаў: “Воду Бог даў на патрэбу людзям. Людзі шануюць воду, нічога ў яе не кідаюць нячыстага, не плююць, каб Бог не пакараў”.

Біпалярная сутнасць вады

Відаць, стыхія вады зусім невыпадкова з’яўлялася самым першым элементам утварэння Сусвету. Яна захоўвала ў сабе патэнцыю самазараджэння Жыцця, яна ж пазней і падтрымлівала яго энергію, надзяляючы яе дынамікай развіцця і самазахавання. Гэты эвалюцыйны ланцужок пераўтварэнняў вельмі выразна адлюстраваны ў беларускіх казках. Дастаткова было брата Івану выпіць глыток вады са следа козліка, як ён у імгненне ператварыўся ў татэмную жывёліну. У іншых чарадзейных казках шырока прадстаўлены матыў біпалярнай сутнасці вады: пакупаўся герой у бочцы з жывой вадой і становіўся багатыром з непераадольнай сілай, і наадварот — “мёртвая” вада забірала ўсю моц ваўкалака, чарадзея, чорта.

Вось гэтыя старажытныя ўяўленні аб жывой і “мёртвай” вадзе глыбока асэнсаваны і шырока прадстаўлены ў абрадавай практыцы нашых даўніх продкаў, асабліва ў рытуалах сямейна-родавай накіраванасці.

У якой вадзе купаць немаўля?

Пад пільным наглядом роднай матулі і бабулі знаходзілася вада для першага рытуальнага купання, якое найчасцей за ўсё выконвалі на дзвяты дзень пасля нараджэння дзіцяці. Стварэцтва ўражанне, што гэта была тая вада эпохі стварэння свету, з якой і пачнецца жыццё немаўляці, іншымі словамі, пачне ў(с)тварацца новы свет.

● Па-першае, вада для купання дзіцяці павінна была адну ноч пера-

начаваць у хаце і так набыць статус ажыўленай, нагаворанай спецыяльнымі замовамі, намоленай малітвамі ўсёй сям’і.

● Па-другое, у ночы спачатку налівалі халодную і толькі потым дабаўлялі гарачую ваду, прычым ваду для купання дзіцяці ніколі не даводзілі да кіпення, а проста падагравалі. Нездарма пра людзей нястрыманых, злосных у народзе казалі: “Ты што, у гарачай вадзе купаны?” А сродкамі, якія надавалі вадзе яшчэ большую моц, выступалі настой з зёлак (чыстацелу, рамонкаў, чабору) або з кары дуба.

● Па-трэцяе, у ваду, прыгатаваную для купання немаўляці, абавязкова крыж-накрыж лілі “святую” ваду, якую бралі ў храмах падчас вялікіх хрысціянскіх святаў, а найчасцей за ўсё на Вадохрышча.

● Па-чацвёртае, ваду ў купелі “напаўнялі” дадатковым зместам — жаданымі складовымі будучага шчаслівага жыцця: напрыклад, людзі верылі, што кубачак малака будзе спрыяць таму, каб твар быў белым, чыстым, апушчанае ў ваду медная манета — каб чалавек быў дужым і здаровым, некалькі зярнят жыта — каб захаваць здольнасць прадаўжэння роду і г.д.

Да вады, у якой пакупалі дзіця, ставіліся надзвычай аспярожна. Сярод беларусаў існуе павер’е: калі ў гэтай вадзе памыецца стары чалавек, то ён пражыве шмат гадоў і захавае прыгажосць і бадзёрасць, а тое дзіця вельмі хутка састарэе. Ваду пасля купання дзіцяці катэгарычна забаранялася выкарыстоўваць у гаспадарчых справах. Таксама нельга было падпускаць да гэтай вады жывёлу. Старыя людзі гаварылі: калі сабака паг’е вады, у якой купалі немаўлятка, дзіця можа хутка памерці.

Такую ваду вылівалі толькі ў светлую частку сутак, вечарам да заходу сонца або назаўтра раніцай.

Калі купалі хлопчыка, ваду вылівалі пад яблыню — “райскае” дрэва, каля якога некалі любаваліся жыццём першы чалавек свету Адам. Не забываліся некалькі кропель той вады выліць на падмурак хаты з боку чырвонага кута, каб хлопец, калі вырасце, застаўся ў гэтай хаце, ажаніўся і працягнуў свой род.

Калі купалі дзяўчынку, ваду вылівалі пад “вішаньку” — жаночае дрэва, сімвал прыгажосці і цнатлівасці. Калі ваду выносілі з хаты, то некалькі кропель быццам выпадкова пралівалі за парогам, гэтым жадалі ёй абавязкова выйсці замуж — своечасова “пайсці” за парог.

Сцеражыся вады “мёртвай”

“Мёртвай” вадой называлі тую, якую выкарыстоўвалі падчас надыходу смерці, абмывання нябожчыка і выканання розных рытуальных дзеянняў, звязаных з пахаваннем чалавека. Так, народная традыцыя забараняла карыстацца той вадой, якая знаходзілася ў хаце ў момант смерці чалавека, яе тут жа вылівалі ў двор, а вядро ці іншы посуд трэба было перавярнуць. Асабліва небяспечнай у энергетычным плане лічылі ваду, якой абмывалі нябож-

чыка. Вада забірала на сябе ўсю інфармацыю, якую назапашваў чалавек на працягу свайго жыцця, уключаючы і сам момант смерці. Таму яе стараліся выліць туды, дзе ніколі не будзе хадзіць чалавек, хатняя жывёла ці нават выкопвалі для яе спецыяльную яму.

Лічылі небяспечнай і любую іншую ваду, якая суправаджала абрад пахавання.

● Менавіта таму стравы для памінальнага стала (а прыгатаваць ежу немагчыма без вады) гатавалі ў суседзяў ці родзічаў, а не там, дзе знаходзіўся нябожчык.

● Калі нябожчыка павязуць хаваць, то трэба было хуценька вымыць хату. Ваду для гэтага стараліся браць са святой крынічкі, каб “ажывіць” жылло. Адна абавязковая ўмова: ваду, якой мылі падлогу за нябожчыкам, вылівалі на скрыжаванне дарог толькі тады, калі пахавальная працясія вернецца з могілак.

● Калі людзі вярталіся з могілак, дзе яны, развітаючыся з памерлым, кідалі ў магілу тры жменькі пяску — зямлі трыдзявятага царства, то павінны былі памыць рукі, каб вада забрала на сябе гэтую адмоўную інфармацыю. Пераступаць парог ужо рытуальна “ажыўленай” хаты яны не мелі права, таму і трэба было абавязкова памыць рукі перад яе парогам.

Самае галоўнае правіла, якое трэба бездакорна выконваць у дачыненні да “мёртвай” вады, наступнае: яна не павінна трапіць у рукі злыдняў, якія могуць з яе дапамогай тварыць свае “чорныя” справы. Таму “мёртвую” ваду знішчалі адразу ж.

А.К. Сержпутоўскі раскаваў, што сярод палешукоў існавала павер’е: “Е такая жывая вада, што яна мажэ ажывіць нават змерлага. Ёй такая вада, што яна гоіць усялякія раны, і лечыць усялякія хваробы, толькі жывую воду або тую, што гоіць, няможна дастаць, бо яна дзесці на краю света, а каб туды дайсці, то трэ доўга іць тою дарогаю, на якой засела нячыстая сіла, засела дзеля таго, каб не дапусціць чалавека да таго цуду”. Іначай і быць не можа: выключная па статусе вада павінна быць за сямю замкамі і доступ да яе можа мець толькі выключны чалавек.

Аксана КАТОВІЧ

Фота Анатоля КЛЕШЧУКА

Аб іншых уласцівасцях вады і звязаных з імі традыцыях чытайце ў наступных нумарах часопіса.

